

KÂŞGARLI MAHMUD'UN *DÎVÂNU LÛGÂTİ'T TÜRK*'TEKİ ETİMOLOJİ YAKLAŞIMLARI*

Emine GÜRBÜZ**

Öz: Çalışmada, Türk diline ait ilk etimolojik verilerin yer aldığı *Dîvânu Lügati 't-Türk* (=DLT)'de kökeni ile ilgili bilgi verilen 56 madde başı kelime, eserin yazarı Kâşgarlı Mahmud'un etimolojik yaklaşımları açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle bir etimolojik açıklamanın doğruluğunun ve geçerliliğinin belirlenebilmesi için gereken özelliklerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmış ve bunlarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Belirlenen bu özelliklerden hareketle DLT'deki kökeni ile ilgili bilgi verilen kelimeler tespit edilmiştir. Söz konusu bu kelimelerin Türk dilinin 11. yüzyıldaki söz varlığının etimolojisini doğrudan veya dolaylı olarak konu alan etimolojik çalışmalarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu noktada, Clauson tarafından hazırlanan etimolojik sözlük çalışması birincil kaynak eser olarak belirlenmiştir. Gerekli görüldüğü durumlarda, Röhrborn, Erdal, Doerfer ve Eren tarafından hazırlanan çalışmalardan da faydalanılmıştır. Ayrıca eserde, kelime kökeni ile ilgili bilgi verilirken nasıl bir yöntem izlendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle 36 madde başı kelimenin söz konusu etimolojik sözlüklerle uyduğu, 13 madde başı kelimenin farklı şekilde değerlendirildiği, 7 madde başı kelimenin ise köken açısından belirsiz kaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Etimoloji, Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lügati 't-Türk*, etimolojik sözlük, söz varlığı.

Etymological Approaches in Mahmud al-Kashgari's *Dîwân Lughât al-Turk*

Abstract: This paper discusses Kâşgarlı Mahmud's etymological approach based on 56 lexical entries whose origins are given in his *Dîwân Lughât al-Turk* (=DLT), a work acclaimed as the earliest etymological source on the Turkish language. Primarily, the paper identified the characteristics required to determine the accuracy and validity of an etymological explanation and provided a general evaluation. Then, we identified the words in DLT for which information about the origin was provided and discussed literature on etymology which directly or indirectly deal with the etymology of the vocabulary of the Turkish language in the 11th century. Using Clauson's etymological dictionary as basis, we occasionally supplemented it with studies prepared by Röhrborn, Erdal, Doerfer

* Atıf Bilgisi / Citation: Gürbüz, E. (2026). Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lügati 't Türk*'teki Etimoloji Yaklaşımları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 211-238.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 04.03.2025 - 25.05.2026

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information.

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

** Arş.Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize, Türkiye. E-posta: emine.gurbuz@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1766-3209

and Eren. Moreover, while determining the followed methodological approach used, further information about the word origin in the work was given. In conclusion, it seems that 36 lexical entries are compatible with modern etymological dictionaries, 13 lexical entries are evaluated differently, and 7 lexical entries remain uncertain in terms of origin.

Keywords: Etymology, Kâshgarlı Mahmud, *Dīwān Lughāt al-Turk*, etymological dictionary, rection.

Giriş

Çalışma, *Dīvānu Lügāti't-Türk* (= DLT)'de yer alan etimolojik açıklamaların modern sözlük geleneğine göre hazırlanmış çalışmalarda nasıl ele alındığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, söz konusu eserdeki kelime etimolojilerinin doğru ve geçerli olup olmadığından ziyade eserin Türk dilinin söz varlığına dair ilk etimolojik açıklamaların yer aldığı kaynak eser olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği incelenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle bir etimolojik açıklamanın doğruluğunun ve geçerliliğinin belirlenebilmesi için gereken özelliklerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmış ve bunlarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Belirlenen bu özelliklerden hareketle DLT'de kökeni ile ilgili bilgi verilen kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimelerin Türk dilinin 11. yüzyıldaki söz varlığının etimolojisini doğrudan veya dolaylı olarak konu alan etimolojik çalışmalarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu noktada, Clauson tarafından hazırlanan etimolojik sözlük çalışması birincil kaynak eser olarak belirlenmiştir. Gerekli görüldüğü durumlarda Röhrborn, 1977, 2017, 2023; Röhrborn ve Özertural, 2020; Erdal, 1991; Doerfer, 1963-1975; Eren, 1999; Wilkens, 2023 ve Wilkens, 2021 tarafından hazırlanan çalışmalardan da faydalanılmıştır. Bununla birlikte eserde, kelime kökeni ile ilgili bilgi verilirken nasıl bir yöntem izlendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Nihai olarak, söz konusu eserin aynı zamanda Türk dilinin yazılı ilk etimolojik kaynağı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır.

Busmann'ın dilbilim sözlüğünde etimoloji, kelimelerin temel anlamını ve tarihî gelişim süreci ile bunların diğer dillerdeki kelimelerle ilişkilerini tespit etmek¹ olarak tanımlanmaktadır (Busmann, 2008, s. 205). Schmitt etimolojiyi, tarihsel-karşılaştırmalı dilbilimde kelimelerin kökenini ve tarihini kapsayan bir araştırma alanı olarak değerlendirmiştir (Schmitt, 1977, s. 1). Blum'e göre, Avrupa'da Antik Yunan'da başlayıp 18. yüzyıla kadar iletilen, devam eden ve çeşitli Avrupa dillerine uygulanan bu disiplinin öncülüğüne etimoloji adı verilmektedir (Blum, 2007, s. 23). Stachowski'ye göre ise bir kelimenin hangi köke dayandığı, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığı ile ilgili bir bilim dalı olan etimoloji sözcüğü, Eski

---

¹ Busmann'ın Almanca olarak hazırlanan *Lexikon der Sprachwissenschaft* isimli dilbilim sözlüğünün yararlanılan kısımlarının çevirisi tarafımızca yapılmıştır. Bu durum, çalışmada kullanılan diğer kaynaklar için de geçerlidir.

Yunanca *étimos* 'gerçek' ve *lógos* 'bilgi, mana' sözcüklerinin birleşiminden meydana gelir ve genellikle 'gerçek anlam' veya 'gerçek anlam bilgisi' olarak açıklanır (Stachowski, 2011, s. 2). Araştırmacılar tarafından farklı değerlendirmelerle ele alınan etimoloji, modern dilbilimin bir dalıdır. Kelimelerin kökenlerini tespit etmeyi, diğer dillerle etkileşimini belirlemeyi ve nihai olarak bir kelimenin gelişim sürecini ortaya koymayı amaç edinir.

Etimoloji kavramı hakkında araştırmacılar tarafından birbirinden farklı tanımlamaların yapılması, etimolojik olarak yapılan bir açıklamanın sahip olması gereken niteliklerin farklı şekillerde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Tarihi geçmişi oldukça eskilere dayanan etimoloji biliminde geçmişten günümüze yapılan etimolojik bir izahın aslında hangi niteliklere sahip olması gerektiği tartışılan bir konu olarak varlığını korumaktadır. Bu konuda Sanders, her kelimenin çok farklı etkilere maruz kalmasından ve zaman içerisinde kendine has bir süreci olmasından hareketle esas olarak etimoloji alanının kelimelerin kısa tarihi olarak değerlendirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Etimolojik bir açıklamada temel olanın kelimenin geçirdiği tarih sürecin incelenmesi olduğunu belirtmiştir. Çünkü Sanders'e göre etimolojinin tarihi, temelde insanlık kadar eskidir ve dil, aynı zamanda insanlara konuşulmanın ne anlama geldiğini kendilerine sorma fırsatı da vermiştir (Sanders, 1977, ss. 11-45). Wartburg, etimolojinin temel görevinin doğru ve gerçek anlamını bulmak olduğunu belirtmiştir. Ona göre bir kelimenin kökeni, kökeninin tespit edilebildiği ortam bulunana kadar belirsiz kalır. Kelimenin kullanıldığı ortam ile ilgili bilgi veren sözlükler de bazen kökeni ile ilgili kesin bir veri sunmak için yetersizdir. Bu noktada bir kelimenin kökeni ile ilgili kesin bir veri sunabilmek için tarih boyunca geçirdiği sürecin ve hangi coğrafyalarda kullanıldığının tespit edilmesi gerekir. Bu doğrultuda kelimedeyne meydana gelebilecek olan fonolojik ve morfolojik değişimlerin tespit edilmesi de önem arz etmektedir (Wartburg, 1977, ss. 135-155). Abaev, etimolojik araştırmaların ilkelerini incelediği çalışmasında, geçerliliğinin ne olduğu ile ilgili kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ona göre, etimolojik bir izah temelde kelimenin ilk şeklini ve nereden geldiğini belirlemelidir. Bu doğrultuda örneğin Rusça bir kelimenin etimolojisi ile ilgili kesin bir veri sunabilmek için Eski Slavcadaki şekli tespit edilmeli ve karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Bununla birlikte aslında etimoloji bir anlamda bilinen bir şeyin belirli bir formunun artan veya azalan genetik ilişkilerinin belirlenmesi olarak da tanımlanabilir. Bu noktada yazara göre, etimolojik bir açıklamada bulunması gereken özellikler şu şekildedir: 1. Belirli bir dilin miras alınan sözcüklerini ilgili dil ve lehçelerinin sözcükleriyle karşılaştırarak bunların biçimsel ve içeriksel geçmişini temel dile kadar takip etmek; 2. Belirli bir dil içerisinde türetildiği ortaya çıkan kelimeleri (dil içi türevler), bu dil çerçevesindeki bileşenleri kök, gövde ve biçimsel yapıları bakımından tespit etmek; 3. Ödünçleme alınan kelimenin kaynağını göstermek (Abaev, 1977, ss. 177-199). Blum, kelimenin geçirdiği tarih sürecin

belirlenmesine ek olarak etimolojik açıklamalarda semantik değişikliklerin tespit edilmesine vurgu yapmıştır (Blum, 2007, ss. 23-30). Davide Del Bello, kelimenin diğer kelimelerle ilişkisini araştırmanın etimolojinin ilk aşaması olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, kelimeler arasında eş zamanlı ve diyalektik bağlantılar kurmak da önem arz etmektedir (Bello, 2007, s. 16). Stachowski ise etimoloji sözlüklerinin, bir kelimenin kökeni ile ilgili yapılan bir açıklamanın doğru ve geçerli olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, her etimolojik sözlükte madde başları ya modern ya da tarihî bir dile ait verilerden oluşur. Madde başı modern bir dile ait ise köken bilgisi bugünden başlayarak geriye gider. Bu tür sözlüklere *geriye/geçmişe dönük* veya *retrospektif sözlük* denir. Madde başı tarihî bir dile ait ise kökenbilgisi yine geriye götürülebilir; örneğin Toharcadan Hint-Avrupa dillerine kadar izlenebilir. Fakat maddebaşının dili bir ana dile aitse kökenbilgisi ana dilden başlayarak ondan sonraki bir dile gider (örn. Hint-Avrupa dillerinden bugünkü Slâv dillerine) ve bu durumda sözlüğe *geleceğe yönelik* veya *prospektif sözlük* denir. Ona göre, bir sözlüğün hem büyüklüğü hem de zaman derinliğini belirleyen tek bir kural yoktur. Bu konularda verilecek her karar aynı zamanda iyi ve kötü olabilir. Çünkü her karar, yazarın yetkinliği, sözlüğü kullanacak okuyucular, daha önce yayınlanmış başka eserler gibi farklı etkenlere bağlıdır ve bu durumdan duruma farklılık gösterebilir. Ona göre, bir etimolojik değerlendirmenin kriterleri şunlardır: 1. Ses ve biçimbilimsel öğeler açıklanmalıdır; 2. Anlamsal değişimler ancak çok nadir olarak öngörülebilir ve bunların yorumu oldukça sezgiseldir. Bu sebeple semantik değişimlerin bir etimolojinin değerlendirilmesindeki rolü – tamamen önemsiz değilse de – oldukça sınırlıdır; 3. Net olmayan semantik değişimler, kültürel etkenler ve (veya) başka dillerde var olan paralel örneklerle desteklenmelidir; 4. Bir anlamsal grubu oluşturan sözcükler çoğu kez bir ve aynı biçimbilimsel modele göre yapılırlar (örn. Türkiye Türkçesindeki yemeklerin -ma ekli adları, *dolma*, *sarma*, *kıyma*, *dondurma* gibi). Bu modeli bulup sürekli göz önünde bulundurmamız gerekir. Modele uymayan sözcükler ise özel olarak açıklanmalıdır; 5. Bir etimolojide birden fazla sıra dışı fonetik, morfolojik veya semantik olay veya süreç söz konusu ise bu etimoloji büyük bir ihtimalle tam ve doğru değildir (Stachowski, 2011). Araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınan etimolojik açıklamanın sahip olması gereken nitelikler şu şekilde sıralanabilir;

Kelimenin geçirdiği tarihî gelişim süreci takip edilmelidir. Bu doğrultuda bir kelime veya kelime ögesinin en eski şeklinin ve ona bağlı olarak ileri dönemlerde gelişen bütün şekillerinin belirlenmesi gerekir.

Kelime, ödünçleme bir kelime ise kelimenin ödünçlendiği dil tespit edilmeli ve kelimedeki meydana gelen ses ve anlam değişiklikleri belirlenmelidir.

İncelenen kelimenin tarihî süreç içerisinde geçirdiği fonolojik ve morfolojik değişiklikler tespit edilmelidir.

Kelimenin anlam alanında bir değişiklik mevcutsa kelime, bağlam içerisinde incelenerek geçirdiği semantik değişiklik tespit edilmelidir.

Kelime farklı coğrafyalarda kullanıldıysa bu durum fonolojik, morfolojik ve semantik açıdan karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.

1. *Divânu Lügâti't-Türk* Hakkında Kısa Bir Açıklama

Türk dilinin bilinen en eski sözlüğü olan *Divânu Lügâti't-Türk*, Kâşgarlı Mahmud tarafından 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır. Eser, bir ansiklopedik sözlük niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra Karahanlı Türkçesi dönemine ait ses ve şekil özelliklerini de yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Eserin bize ulaşan tek nüshası İstanbul Fatih'teki Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Arapça eserler bölümünde (A. E. Arabi 4189) numarada kayıtlıdır. Ansiklopedik sözlük niteliğinde hazırlanan eser, kelimelerle ilgili yapılan açıklamalarda ses ve şekil özellikleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesi, bazı Türkçe kelimelerin Arapça karşılıklarının verilmesi, 11. yüzyılda yaşayan Türk boylarının ağızları ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma sunması, Türk coğrafyaları ve yer isimleri ile ilgili bilgilerin yer alması, söz konusu döneme ait bazı etnolojik ve mitolojik bilgilerin yer alması, halk hekimliğine dair belirgin bazı açıklamaların yapılması ve 11. yüzyılda kullanılan atasözleri ve şiir parçalarının yer alması ile oldukça geniş bir muhtevaya sahiptir. Bu hâliyle, söz konusu eser, 11. yüzyıl Karahanlı Türkçesi döneminin ses ve şekil özellikleri ile ilgili genel bir bilgi edinebilmek ve aynı zamanda o dönemde söz konusu coğrafyada konuşulan Türk boyları ile ilgili karşılaştırmalı olarak bilgi sahibi olabilmek adına önem arz etmektedir. Eser üzerine yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Eserin bulunuşunun ardından ilk yayın 1917-1919 yıllarında Kilisli Rifat Bilge tarafından yapılmıştır. Eserin ilk tercümesi ise Besim Atalay'a aittir (1939-1941). 1982-1985 yıllarında Robert Dankoff ve James Kelly tarafından İngilizceye; 1997-1998 yıllarında Askar Kurmaşulı Egewbay tarafından Kazak Türkçesine çevrilmiştir. Bununla birlikte 2014 yılında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından ve 2019 yılında Mustafa Sinan Kaçalın tarafından Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Çalışmada ise farklı okuma, anlamlandırma ve yorumlama önerileri bulunan bu çeviri denemelerinden Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından yayıma hazırlanan eser kaynak olarak kullanılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014).

Kâşgarlı Mahmud eserini, Arap sözlükçülük gelenek ve yöntemlerine göre hazırlamıştır. Eserde, döneminin ölçünlü diline ait ağız malzemesine ek olarak; 265 Oğuz, 3 Kıpçak, 51 Çigil, 45 Argu, 22 Yağma, 22 Kençek, 12 Uygur, 9 Karluk, 9 Toxı, 8 Barsgan, 8 Yabaku, 7 Yemek, 7 Uç, 6 Suvar, 4 Türkmen, 4 Bulgar, 3 Çömül, 3 Halaç, 3 Hotan, 3 Kay, 3 Tatar, 2 göçer halk, 2 Töpüt, 2 Balasagun, 2 Kâşgar, 1 Basmlı, 1 Karluk Türkmeni, 1 Uğrak, 1 Soğdak, 1 Köçe, 1 Sayram, 1 Otluk dil ve topluluk adı yer almaktadır (Killi, 2008, s. 391). Bu

noktada eser aynı zamanda ilk karşılaştırmalı Türk lehçe sözlüğü olarak değerlendirilmektedir (Karahana, 2009, ss. 450-491). Eserde, 8000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılıkları; 300'e yakın atasözü; tamamı 764 mısra tutan dörtlük yer almaktadır. Buna ek olarak eser aynı zamanda Türk boy ve alt boyları ile ilgili bilgiler veren diyalektolojik bir kaynak; 11. yüzyıl coğrafyasına ait birçok şehir, kasaba, köy, akarsu, göl, dağ adlarını içine alan ve birçoğunu haritada göstererek kısa bilgiler veren bir coğrafya kitabı; kişi adlarına yer veren onomastik bir çalışma; Türklere ait bazı efsaneleri, çeşitli adet ve inanışları içine alan tarım, hayvancılık, çeşitli zanaat ve mesleklerle, giyim-kuşam, süslenme, eşya ve aletler, silahlar ve at takımları, çeşitli yiyecek içeceklerle ilgili bilgi veren halk bilimi eseri; çeşitli hastalıklar ve ilaçlar hakkında bilgi veren halk hekimliği kitabı; şiir antolojisi ve atasözü kitabıdır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, ss. XVII-XXVI). Bu hâliyle eser, Türklere ait ilk bilgilerin yer aldığı kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir.

2. Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'teki Etimoloji Açıklamaları

Çalışmanın bu bölümünde, *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'te etimolojik açıklamaların yer aldığı kelimeler, madde başı olarak incelenen kelimelerin en eski şekillerinin verilmesi, ödünçleme kelimelerin gösterilmesi, kelimelerin anlam alanında ortaya çıkan değişikliklerin verilmesi, kelimelerdeki fonolojik ve morfolojik değişikliklerin gösterilmesi, kelimelerin diğer dillerdeki kullanımlarına karşılaştırmalı olarak yer verilmesi ve kökeni ile ilgili kesin bir sonuca varılmayan yapıların incelenmesi olmak üzere yukarıda ayrıntılı olarak yer verilen ve bir etimolojik açıklamada olması gereken özelliklerden hareketle ele alınmıştır. Bununla birlikte Kâşgarlı Mahmud'un etimolojik bir açıklama yaparken nasıl bir yöntem izlediği belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Kelimelerin En Eski Şekillerinin Gösterilmesi

Eserde, kelimelerin eski şekillerine dair etimolojik açıklamalarda bulunulurken farklı yöntemler tercih edilmiştir. Bunlardan biri, "aslı şöyledir" şeklinde bir açıklama ile kelimenin kökeninin verilmesidir. Bununla birlikte söz konusu kelimedeki fonolojik ya da morfolojik bir değişiklik varsa "kısaltılmıştır" yahut "hafifletilmiştir" diyerek bu durum ayrı olarak belirtilmiştir. Kâşgarlı Mahmud, madde başı olarak ele aldığı sözcüklerden bazılarının iki ayrı kelimenin birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürmüştür. İhtiyaç dahilinde söz konusu kelimeleri dönemi içerisinde kullanılan cümlelerle örneklendirmiştir. Bu kelimelerden bazıları şu şekildedir:

(DLT 23a1) "(a)duk) a)duk ne) meçhul olan şey. Aslı a)duk'tur; "değiştirilmiş, kamufle edilmiş" demektir. Anı) me)zi a)gı sözünden alınmıştır. Anlamı "renge de)ğişti"dir. Gayın, hafifletmek maksadıyla düşürülmüştür" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 31).

adhuk (Atalay, 1985, ss. 65/I. C.), 'DUQ *ađuq* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 45), *aduk* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 60).

Kâşgarlı Mahmud, kelimeyi *agduk* kelimesindeki /g/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Clauson, *aduk* madde başında incelediği kelimeyi *agduk* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. *Agduk* kelimesini ise her ne kadar çok az anlamsal bağlantı olsa da Kâşgarlı Mahmud'un önerisi ile benzer şekilde değerlendirmiş ve kelimenin aslında 'yabancı, garip' anlamlarını karşılamak için kullanıldığını ileri sürmüştür (Clauson, 1972, ss. 46, 80). Röhrborn ise *agduk* kelimesini *ag-* 'sich verändern (=değiştirmek)' ile bağlantılı değerlendirerek *agdukla-* yapısını, *agduk* 'fehlerhaft (= kusurlu)' /+1A-/ , *ag-duk+la-* şeklinde açıklamıştır (Röhrborn, 2010, s. 21; 2015, s. 55).

(DLT 60b8) “(angar-) ol anı angardı o, ona yemin ettirdi. Aslı **andgardı**'dır. Dal, hafifletmek için düşürülmüştür. Allahu Taâlâ'nın *fealtum tefekkehu:ne* (şaşar kalırsınız 56-65) sözünde olduğu gibi. Sözün aslı *fezaletum* şeklindedir, fakat hafifletmek amacıyla o (lâm) düşürülmüştür, **andgaru.r**, **andgarma.k**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 107).

angardı (Atalay, 1985, ss. 226/I. C.), 'ANGAR *añar* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 59), *angar-* (*andgar-*) (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 72).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından *andgar-* kelimesindeki /d/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Kâşgarlı Mahmud'un kelimenin kökenini, Arapça gramerde meydana gelen bir ses olayı ile karşılaştırma yapmak suretiyle açıkladığı görülmektedir. Clauson, kelime ile ilgili kesin bir köken açıklamasında bulunmamış, Kâşgarlı Mahmud'un görüşünü aktarmıştır (Clauson, 1972, s. 180/b).

(DLT 115a7) “**bektur** erkek adlarındandır. Aslı **bek tur**'dur; “yerinde sıkı dur” demektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 198).

bektur (Atalay, 1985, ss. 455/I. C.), BAKTUR *bäktür* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 229), *bektur* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 105).

Eserde, erkek adı olarak değerlendirilen *bektur* kelimesi, *bek* ve *tur* kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelen bir kelime olarak değerlendirilmiş ve anlamı bu iki kelimenin anlamından hareketle açıklanmıştır. Clauson ve Erdal'ın çalışmalarında bu kelime yer almamaktadır.

(DLT 200a1) “**butaklan-** ~ **butiklan-** su.w **butaklandı*** su, kollara ayrıldı. Aslı, "ağaç dalı" anlamındaki **butak*** sözündendir. **butaklanu.r***, **butaklanma.k***” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 310).

butıklan- (Atalay, 1985, s. 264/II. C.), BUTAIQLANDIY *butaqlandı/butiqlandi* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 399), *butaklan-/butıqlan-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 131).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin kökenini *butak* ‘ağaç dalı’ kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Clauson, *butıklan-* madde başında değerlendirdiği kelimenin *butık* ‘ağaç dalı’ kelimesi ile ilişkili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 302/b). Erdal, but+a-k şeklinde açıkladığı *butak* kelimesinin *budık* ve *budak* olmak üzere farklı şekillerinin mevcut olduğunu belirtmiş; Kâşgarlı Mahmud tarafından söz konusu kelimedeki geliştiği düşünülen *butaklan-* kelimesi ile ilgili herhangi bir görüş ileri sürmemiştir (Erdal, 1991, s. 44). Kelime, *butak/butık* kelimesinden Eski Türkçenin yaygın kullanılan /+IA-/ ve /-n-/ ekleri ile türetilmiş bir kelimedir.

(DLT 177b3) “(çantur-) ol anı bu ıška çanturdi o, bu işi reddetmesi için onu kışkırttı. Aslı çandturdi'dir, çanturur, çanturma.k” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 285).

çantur- (Atalay, 1985, s. 182/II), JANTURDIY *çanturdi* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 357), *çantur-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 141).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından *çandtur-* kelimesindeki /d/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, kelimeyi *çantur-* (*çandtur-*) kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, kelimenin kökeninin **çand-* olduğunu ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 425/a).

(DLT 36a13). “eşle.r kadın. Aslı eşi.le.r'dir. Kadınlardan hanım olanlar demektir. Çok kullanıldığı için hafifletmek maksadıyla ye düşürülmüştür. Çokluktur, teklik yerine kullanılır. Bu adlandırmanın çok uzun bir hikâyesi vardır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 58).

eş (Atalay, 1985, s. 47/I), 'AİŞL'R *eşlār* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 71), *eşler* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 187).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin sık kullanımından dolayı *eşiler* > *eşler* şekliyle geliştiğini ileri sürmüş ve aslında çokluk eki ile kullanımından dolayı çokluk ifade etmesi gereken bir kelimenin teklik anlamını karşıladığını eklemiştir. Clauson, *işi* ‘lady (= hanım)’ madde başı altında değerlendirdiği kelimenin *é:ş* kelimesine üçüncü teklik şahıs iyelik eki eklenmesi ile oluştuğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 256/a). Röhrborn, Clauson’un bu görüşünü devam ettirmiştir (Röhrborn, 2019, s. 91). Kaya, Orhon Yazıtlarında da karşımıza çıkan *işi* kelimesinin *isi* şeklinde okunabileceğini ve *kisi* ile birleştirilebileceğini ileri sürmüştür (Kaya, 2020, s. 24).

(DLT 78b13) “(iştonlan-) er iştonlandı adam don giydi. Aslı iç tonlandı'dır. Mahreçleri yakın olduğu için ç, ş'ye dönmüştür, iştonlanur, iştonlanma.k” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 137). (78b13).

iştonlan- (Atalay, 1985, s. 315/I), 'İŞTUNLANDIY *iştonlan-* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 158), *iştonlan-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 195).

Eserde kelime, *iç* ve *tonlan-* kelimelerinin birleşmesinden ve ç>ş değişiminden hareketle birleşik bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, kelimeyi *içtonlan-* kelimesine yönlendirmiş, *içtonlan-* kelimesi ile ilgili ise herhangi bir yorum yapmamıştır (Clauson, 1972, ss. 21/a, 258/b).

(DLT 106a3) “**kanda** yer için kullanılan soru edatı. Anlamı "nerede"dir. **Kanda erdiñ** nerede idin? *n*, *y*'den dönüşmüştür: **kayda**. Bunun da aslı **kayu.da**'dır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 181).

kanda (Atalay, 1985, s. 418/I), QANDA' *qanda* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 211), *kanda* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 218).

Kâşgarlı Mahmud kelimeyi, kökeni üzerine kesin bir görüş ileri sürmeden, *kayuda* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirip Eski Uygur Türkçesi döneminde başlayan /n~/y/ ses değişimi üzerinden *kayuda* > *kanda* şeklinde açıklamıştır. Clauson, Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde kelime meydana geldiğini düşündüğü /n~/y/ ses değişimi üzerinde durmuş, *ka kökünden türediğini düşündüğü *kaçan*, *kalı*, *kaltı*, *kayu* kelimelerine de yer vermiştir (Clauson, 1972, s. 632/b).

(DLT 96b10) “**kasuk** her ağacın kabuğu. Aslı **kās**'tır; kaf fazlalıktır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 164).

kasuk (Atalay, 1985, ss. 382/I. C.), QASUK *qasuk* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 192), *kasuk* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 227).

Kâşgarlı Mahmud kelimenin kökenini *kas* kelimesine dayandırmıştır. Clauson, Eski Uygur Türkçesinden itibaren karşımıza çıkan kelimenin *kas* 'küçük bir kabuk parçası' kelimesinden geliştiğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 666/a).

(DLT 90b15) “**kulaç** kulaç. Aslı **kol a.ç**'tır; "kolları aç" demektir. **Bir kulaç barçın** bir kulaç ipekli kumaş” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 154).

kulaç (Atalay, 1985, s. 358/I), QULAČ *qulač* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 180), *kulaç* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 300).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin kökenini *kol* ve *aç* kelimelerinin birleşmesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Clauson, kelimenin kökeni ile ilgili kesin bir görüş ileri sürmemiş, ancak Kâşgarlı Mahmud tarafından ileri sürülen köken önerisinin ihtimal dahilinde olmadığını eklemiştir (Clauson, 1972, s. 618/b). Doerfer, kelimenin *kol* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilemeyeceğini, *kol* ve *kulaç* kelimelerinin, farklı fonolojik özelliklere sahip oldukları için birbiri ile ilişkilendirilemeyeceğini ileri sürmüştür (Doerfer, 1967, s. 487). Kelime, modern etimolojik sözlük geleneğine göre hazırlanmış etimolojik çalışmalarda Kâşgarlı Mahmud'dan farklı şekilde değerlendirilmiştir.

(DLT 192a9) “**(kurtul-) er emge.ktin kurtuldu** adam sıkıntıdan kurtuldu. Şiir: **öðlek yarag közett / ogri tuzak uzatt / begle.r begin azıtt / kaçsa kalı kurtulu.r** Diyor ki: Zamane (felek) fırsat gözett; iplerini yerin altında döşedi. Böylece beyler beyini şaşırttı. Burada sanki Afrâsiyâb'ı kastetmektedir. Ondan (felekten), kaçmakla nasıl kurtulabilir? **kurtulu.r, kurtulma.k.** Aslı **kutuldu**'dır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 301).

kurtul- (Atalay, 1985, s. 233/II. C.), *QURTUL- qurtul-* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 383), *ķurtul-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 305).

Eserde, *kurtulmak* kelimesinin kökeni *kutul-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Clauson, Kâşgarlı Mahmud'dan farklı olarak kelimenin **kurt-* kökünden türediğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte *kutul-*, *kuṭrul-* şekillerine ve Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan köken açıklamasına da yer vermiştir (Clauson, 1972, s. 602/a).

(DLT 156b4) (DLT 209b15) “**(küdez-) ol meni küdezdi*** o, beni bekledi. Bu kelime hem saklamak hem de beklemek için kullanılır, **küde.zür, küdezme.k.** Aslı, "bir şeyi korumak için ona göz attı" anlamında **köz attı**'dır. Başka bir varyantı **közett**'i dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 257).

ködhez- (Atalay, 1985, ss. 86/II. C.), *KUZAĞİY közätti* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 418), *ķüdez-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 311).

Eserde, *küdez-* kelimesinin *köz* ve *at-* kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana geldiği belirtilmiştir. Clauson, *ködez-* madde başı altında incelediği kelimenin şüphe götürmeksizin *közed-* ‘gözetlemek’ kelimesinin metatezi olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, *küd-* kelimesi ile olan anlamsal benzerlik tamamen tesadüfidir çünkü bu iki kelime arasında bağlantı kurulamaz. Söz konusu yapının kökeni *köz attı* ‘bir şeye göz kulak olmak için gözlerini dikti’dir (Clauson, 1972, s. 707/a). Erdal ise *küzed-* kelimesinin metatezi olarak incelediği kelimenin birleşik bir kelimedenden ziyade *köz* ‘göz’ kelimesinden /+Ad-/ ile türetilmiş bir kelime olduğunu ileri sürmüştür (Erdal, 1991, s. 491). Bu doğrultuda söz konusu yapı için Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan açıklama modern etimolojik sözlüklerde iki farklı şekilde ele alınmıştır. Ancak söz konusu bu çalışmalarda da kelime, Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde *köz* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.

(DLT 262a15) “**muyançılık** iki adam arasında aracılık ve barış. **Sen muyançılık kıl** sen bizim bul. Aslı "sevap" anlamındaki **muya.n**'dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 424).

muyançılık (Atalay, 1985, s. 179/III), *MUYANĖILIQ muyançiliq* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 523), *muyançılık* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 331).

Eserde, *muyançılık* kelimesi *muyan* kelimesinden türetilmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson da bu kelimenin Kaşgarlı ile aynı şekilde *buyan / muyan* kelimesi ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 773/b).

(DLT 99a16) “**nerek** edattır; “ne gereği var” anlamındadır. **Bu saña nerek** bunun sana ne lüzumu var. Aslı **nē kere.k**’tir; harfler düşmüştür.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 169).

nerek (Atalay, 1985, s. 392/I. C.), NRAK *näräk* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 197), *nerek* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 351).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud’a göre *ne kerek* kelimelerindeki harflerin düşmesi neticesinde oluşmuş bir kelimedir. Clauson, Kâşgarlı Mahmud’un *ne kerek* yapısından geliştiği yönündeki görüşünde haklı olduğunu çünkü anlamsal olarak aynı şekli karşıladıklarını ileri sürmüştür. Bu yapının *nelük* kelimesinde olduğu gibi bir kısalma sonucu meydana gelmiş olabileceğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 778/b).

(DLT 270a10) “**nü** “**nē**” yerine geçen ve “ne” anlamında kullanılan bir kelime. Bundan **nü tir sen** denir; “ne diyorsun?” demektir. Aslı **negü**’dür; düşürülmüştür.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 440).

nü (Atalay, 1985, s. 215/III), *nü* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 539), *nō* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 351).

Kâşgarlı Mahmud, kelimeyi *negü* kelimesinin kısaltılması neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Clauson, kelimenin kökeninden emin olmadığını belirtmiş, Kâşgarlı’nın görüşünü aktararak ‘ne’ anlamını karşılamak için kullanıldığını ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 775/a). Kelimenin kökeni ile ilgili diğer etimolojik sözlüklerde de kesin bir bilgi yer almamaktadır.

(DLT 31a2) “**ögsüz** yetim; şaşkın. Aslı **ögsüz**’dür; “akıl” ve “fetanet” anlamındaki **ög** kelimesinden alınmıştır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 47).

öksüz (Atalay, 1985, s. 96/I), ’UKSUZ *ögsüz* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 61), *ögsüz* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 369).

Eserde, kelime *ög* “akıl” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Erdal, Eski Türkçe döneminde kullanılan *ög+sire-* kelimesini açıklarken *ögsüz* kelimesinin önceki şekli olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *ög* “akıl” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır (Erdal, 1991, s. 507). Clauson, *ögsüz* ‘annesiz, yetim’ kelimesinin *ög* ‘anne’ kelimesi ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. *ögsüz* ‘akılsız, düşüncesiz’ kelimesinin ise *ög* ‘akıl’ ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 116/b-117/a). Kâşgarlı’da ise bu iki kelime *ögsüz* madde başı altında ve *ög* ‘akıl’ kelimesi ile birleştirilmiştir. Bu doğrultuda eserde, bazı fonolojik farklılıkları olan iki farklı kelimenin aynı madde başı altında değerlendirildiği görülmektedir.

(DLT 40b5) “**öñik** kadınların kullandıkları ve keçi kılından yapılma sahte zülûf. **Öñik yörgeye.k** denir. Aslı, “başka” anlamındaki **öñi**’dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 68).

önğik (Atalay, 1985, ss. 135/I. C.), ’UNKIUK *öñik* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 80), *öñik* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 371).

Kâşgarlı Mahmud, kelimeyi Eski Türkçede yaygın bir kullanım alanına sahip olan *öñi* ‘başka’ edatından türetilmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Clauson ise kelimenin kökeni ile ilgili kesin bir görüş ileri sürmemiş ancak Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan köken izahının mümkün olamayacağını belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 183/b-184/a).

(DLT 32b2) **ötlük** öğüt. Bunun için **övüt** de kullanılır; aslı **öğüt**’tür (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 50).

ötlük (Atalay, 1985, ss. 102/I. C.), ’UTLUK *ötlük* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 64), *ötlük* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 377).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından anlam alanı ile bağlantılı olarak *öğüt* kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Clauson, kelimeyi *öt* kelimesi ile *öt* kelimesinin de *öwüt* kelimesi ile ilintili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 56/a).

(DLT 54b16) “(**ötün-): ol xānka ötüğ ötünti** o, durumunu hakana vb. arz etti. Aslı **ötgündi**’dir; “duyduğu şekilde anlattı” anlamına gelir. **ötünü.r, ötüñme.k.**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 98).

ötün- (Atalay, 1985, ss. 199/I. C.), ’UTUNDY *ötündi* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 108), *ötün-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 378).

Eserde *ötün-* kelimesi, *ötüg+(ü)n-* şeklinde açıklanmıştır. Bu doğrultuda kelimenin etimolojik olarak *ötüg* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Clauson da Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde *ötün-* kelimesinin *ötüg* kelimesinden türetilen bir kelime olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 62/a).

(DLT 24b1) “**özök** kadınlar için kullanılan bir lakap. “Özü som altın gibi temiz” anlamında **altu.n özök** denir. Vücudu inci gibi pürüzsüz olana **ertini özök** denir; çünkü nadir inciye **erdini** adı verilir ve değiştirilir. Bu lakap Çiğil kadınları için kullanılır ve aslı, “kendi” demek olan **öz**’dür. Kef, anlama kesinlik vermek için katılır; o şeyin gerçekten ta kendisi olduğunu gösterir. **Ol erni ök keldür** denir ki “o adamın ta kendisini getir” demektir. Kalın, kaf’lı ve gayn’lı kelimelerde bunun yerine **ok** kullanılır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33).

özük (Atalay, 1985, s. 71/I. C.), ’UZAK *özek* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 48), *özük* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 380).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin anlamını pekiştirmek için kullanılan /+k/ biçimbirimi ile türetilen bir kelime olduğunu belirtmiştir. Clauson, Kâşgarlı

Mahmud tarafından yapılan bu açıklamanın mümkün olduğunu ancak seslendirmenin değiştirildiği *özek* kelimesinin bir bölümü olma ihtimalinin de değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 285/a).

(DLT 317b13) “**sāwçı** elçi. Yüce Tanrı'nın elçilerinden. Aslı "haberler, sözler, atasözleri" -ki bunları elçi iletir- anlamına gelen **sāw**'dan alınmadır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 530).

sawçı (Atalay, 1985, s. 154/III. C.), SA'WJY *sāwçı* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 512), *sāwçı* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 396).

Eserde kelime, *saw* ‘söz’ kelimesinden /+çI/ biçimbirimi ile türetilmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson da kelimeyi Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 785/).

(DLT 289a5) “**tançadı** Aslı **tançga.dı**'dır; şiir zorunluluğundan dolayı gayın (g) düşürülmüştür. Bu Oğuz ve Kıpçak lehçesinde mümkündür; çünkü onlar isim ve fiillerin ortasındaki gayın'ı (g) düşürürler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 474).

tançgadı (Atalay, 1895, ss. 303/III. C.), *tançga-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 438).

Eserde kelime, *tançga* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu bu değişimin Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde görülen /g/ sesinin düşme durumundan kaynaklandığı belirtilmiştir. Clauson ise *tançga-* madde başı altında değerlendirdiği kelimeyi Kâşgarlı Mahmud'nın görüşüne de yer vererek *tinçt-* madde başına yönlendirmiştir (Clauson, 1972, ss. 516-517).

(DLT 111b4) “**(terkin) terkin kel** hemen gel. Aslı **terk**'tir, “hız” demektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 191).

terkin (Atalay, 1985, s. 443/I. C.), TARKIN *tärkin käl* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 222), *terkin* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 461).

Kelime, Kâşgarlı tarafından *terk* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Clauson kelimeyi, Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde değerlendirmiş ve *terk* kelimesi ile ilişkilendirmiştir (Clauson, 1972, s. 545). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesinde kullanılan *t(ä)rkin~tärkin* ‘çabuk, hızlı, derhal, hemen’, *t(ä)rk~tärk* kelimesini ‘çabucak, hızlı’ şeklinde açıklayarak birbiri ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Wilkens, 2021, s. 702).

(DLT 129b1) “**toğurga.n: bu er ol açığ toğurg.an** açları devamlı doyuran, bu adamdır. Aslı, **toğurga.n**'dır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 225).

tođurgan (Atalay, 1985, s. 515/I. C.), TUDĠURĠA'N *tođuryän* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 258), *tođgur-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 478).

Eserde, /g/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, *todur-* madde başında ele aldığı kelimeyi, *todgur-* kelimesine yönlendirerek kelimedeki /g/ düşmesine dikkat çekmiştir. *todgur-* kelimesini, *tod-* fiilinden türetilmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir (Clauson, 1972, ss. 454, 459).

(DLT 110b1) “**tokso.n** sayılardan doksan. Aslı **toku.z ön**'dur; “dokuz kere on” anlamındadır. İki birleştirilmiştir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 189).

toksun (Atalay, 1985, ss. 437/I. C.), TUQSUVN *toqsōn* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 220), *toqsōn* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 481).

Sayı adı olarak kullanılan kelime, Kâşgarlı Mahmud'a göre iki farklı sayının birleşmesi neticesinde meydana gelmiş ve tokuz+on > tokzon > tokson şeklinde bir yapıdan gelişmiştir. Clauson, kelimenin kökeninin “dokuz kere on” anlamında *tokuz o:n* kelimelerinin birleşmesinden geliştiğini ileri sürmüştür (Clauson, 1972, ss. 473-474). Eren, kelimeyi aynı şekilde değerlendirmiş, kelimenin *tokuzon* şeklinin Uygurcada mevcut olduğunu, onlu sayı sisteminin oluşmasından meydana geldiğini eklemiştir (Eren, 1999, s. 116).

(DLT 166b5) “(**tusul-**) **bu ot aña.r tusuldi** bu ilaç ona yaradı. Bir şeyin bir şeye yararı dokunursa da aynıdır. Aslı **tusu boldi**'dir. **tusulur, tusulma.k.**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 269).

tusul- (Atalay, 1985, ss. 127/II. C.), TUSULDIY *tusuldi* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 332), *tusul-* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 497).

Eserde kelime, *tusu* ‘fayda’ ve *bol-* kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson da Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde değerlendirerek *tus-* ‘faydalı olmak’ fiilinden /-(X)l/ biçimbirimi ile türetilmiş bir kelime olarak açıklamıştır (Clauson, 1972, s. 555).

(DLT 114a13) “**tutma.ç** Türklerin tanınmış bir yemeği. Bu, Zülkarneyn'in (Büyük İskender'in) onlara bıraktığı değerli hatıralardandır. Şöyle ki: Zülkarneyn, karanlıklardan çıktığı zaman kavmin yiyeceği azaldı; ona açlıktan şikâyet ettiler ve şöyle dediler: **Bizni tutma aç**. Anlamı "bizi buralarda aç bırakma ve serbest bırak ki vatanlarımıza dönelim"dir. Hakîmlerine danışarak bu yemeği meydana getirdiler. Bu yemek bedeni güçlendirir, yanaklara kırmızılık verir; çabuk sindirilmez. Yedikten sonra çorbasından içilir. **Tutma.ç**, onun artırılmış biçimidir; Türkler bunu görünce **tutma.ç** adını verdiler. Bunun aslı **tutma aç**'tır; “acıktırma” demektir. Hafifletmek için iki elif kaldırılmıştır. Anlamı “kendini acıktırma, bunu al ve ye”dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 197).

tutmaç (Atalay, 1985, s. 452/I. C.), TUTM'J *tutmāç* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 227), *tutmaç* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 499).

Kâşgarlı Mahmud'a göre kelime, *tutma* ve aç kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelmiştir. Kelimenin kökenini, tarihî ve kültürel gelişim süreci ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Clauson ise Kâşgarlı Mahmud'dan farklı şekilde kelimenin /-mAç/ biçimbirimiyle türetildiğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 457).

(DLT 103a2) “**tüdaş** birbirine benzetilen her türden nesne için **tüdaş neñ** denir; aslı **tü**'dür, “tüy” demektir. Hayvanlar için **bu at ne tülüg** denir; “bu at ne renktir” anlamındadır, **-daş**, arkadaşlık ve yakınlık edatıdır. Buradan, aynı karından olan iki çocuğa **karındaş** denir. **Karı.n**, karın demektir; ona **-daş** eklenince “karın arkadaşı” anlamını kazanır. “Meme”ye **emig** denir; aynı memeden emen çocuğa ise **emigdaş** denir ki “meme arkadaşları” demektir. Aynı yerden olan iki kişiye **yi.rdaş** denir. “Kardeş ve yakın” için de **kadaş** denilmiştir. Aslı “kap” anlamındaki **kā**'dır. Buna **-daş** eklenince, yakın olanlardan her biri aynı kap içinde kaldılar demek olur; bu da annenin karnıdır. “Gönül dostu” (*muşa:hibu'l-çalb*) anlamına da **köñüldaş** denir; çünkü *çalb*'in adı **köñül**'dür. **Tüdaş**'in anlamı da “renkçe arkadaş ve benzer”dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 175).

tüdeş (Atalay, 1985, ss. 406/I. C.), TUVDAŞ *tūdāš* (Dankoff ve Kelly, 1982, ss. 205), *tūdāš* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 502).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin *tü* ‘tüy’ kelimesinden /+DAş/ biçimbirimi ile türetilen bir kelime olduğunu belirtmiştir. /+DAş/ biçimbiriminden türediğini düşündüğü *tüdaş*, *karındaş*, *emigdaş*, *kadaş*, *köñüldaş* kelimelerine de yer vermiştir. Clauson, *tüdaş* kelimesinin kullanımının belirsiz olduğunu ileri sürerken kökenini Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 461/b).

(DLT 319a3) “(**u.tunç**) utanılacak işlere **u.tunç iş** denir. Aslı “hayâ” anlamındaki **uwut**'tur.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 66).

utanç (Atalay, 1985, ss. 131/I. C.), 'UVTUNJ *ütunč* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 78), *utanç* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 526).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından *uwut* ‘utanç’ kelimesinden türetilmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, kelimeyi *utanç* madde başı altında değerlendirmiş, *utanç* kelimesini de *uvtan-* ile bağlantılı olarak açıklamıştır (Clauson, 1972, ss. 60-61).

(DLT 39b11) “**üçünç** sayıda üçüncü. Bu bir kuraldır. “On”dan az olan sayının köküne, kendinden önceki sayıdan sonra gelmesi istenirse, nun ve cim (-nç) eklenir. “Dördüncü” için **törtünç**, “beşinci” için **bişinç** denir. Aslı “dört” anlamında **tört**, “beş” anlamında **biş**'tir; bunlara bu anlam için gunneli nun (*n*) ve cim (*ç*) eklenmiştir. Köklerde (onlu köklerde) de bununla söylenmesi mümkündür. Örnek: **onunç** “onuncu”; **yigirminç** “on dokuzdan sonra gelen yirminci.” Bu doğru bir kuraldır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, ss. 532-533).

üçünç (Atalay, 1985, 131/I. C.), 'UJNJ *üçünç* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 78), *üçünç* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 531).

Kâşgarlı, kelimenin *üç* + (*ü*)*nç* şeklinde bir yapıdan geliştiğini belirtmiştir. Ona göre, sayı adlarından sonra gelen bu biçimbirimle aynı anlamlarda diğer kelimeler de türetilmektedir. Clauson da kelimeyi aynı şekilde değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 29/a).

(DLT 22a5) “**ülüş**: pay, hisse. Şın'ın aslı kef'tir. Aslında **ülüg** hisse demektir. Bu da Arapçada dişilik ifade eden kef'in şın'a dönüştürülmesine benzer. Mecnûn'un *fe-'ayna:şi 'ayna:ha: we ci:duşi ci:duha:* (Senin gözlerin onun gözleridir, senin gerdanın onun gerdamdır.) dediği gibi. Burada *'ayna:ki we ci:duki* demek istiyor.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 29).

ülüş (Atalay, 1985, ss. 62/I. C.), 'ULUŠ *ülüş* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 43), *ülüş* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 535).

Eserde kelime, *ülüg* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilirken kelimedeki bu değişimin Arapçadaki ses değişiklikleri ile benzer şekilde olabileceği ileri sürülmüştür. Kâşgarlı Mahmud söz konusu kelimenin etimolojisi ile ilgili açıklama yaparken Arapçanın gramer özelliklerinden de faydalanmıştır. Clauson ise kelimenin *üle-* fiilinden türetildiğini belirtmiş ve yine aynı fiil kökünden türetilen *ülüg* kelimesine vurgu yapmıştır (Clauson, 1972, s. 153).

(DLT 227b17) “**yaku** yağmurluk. Aslı **ya.gku**'dur; hafifletilmiştir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 358).

yaku (Atalay, 1985, ss. 25, 226/III. C.), YAQUV *yaqu* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 454), *yaqu* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 349).

Kâşgarlı Mahmud, kelimeyi /g/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Clauson ise *yaku* (*dağgu:*) madde başı altında değerlendirdiği kelimeyi, *yağ-* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır (Clauson, 1972, s. 898).

2.2. Kelimelerin Anlam Alanında Ortaya Çıkan Değişikliklerin Verilmesi

Eserde bazı kelimeler ile ilgili açıklamalar yapılırken varsa anlam değişikliğine de yer verilmiştir. Bu noktada kelimenin ilk olarak yaygın anlamı verilmiş ardından sonrasında kazandıği anlam açıklanmıştır:

(DLT 259b14) “**keyik** aslında herhangi bir şeyin vahşisi. Bu söz kullanıldığında geyikler, kaban, dağ keçileri ve bu türden yenilebilen her hayvan kastedilir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 417).

keyik (Atalay, 1985, s. 168/III. C.), KAYIK *käyik* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 518), *keyik* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 253).

Eski Türkçe döneminde yabancı hayvanların tamamını karşılamak için kullanılan *keyik* kelimesi, Türk kültür hayatı açısından önemli bir kelimedir. Kelimenin tarihî gelişim süreci içerisinde bazı anlamsal farklılıklara uğradığı görülmektedir. Kâşgarlı da kelimedede meydana gelen anlam daralmasına vurgu yapmış, kelimenin aslında her şeyin vahşisini ifade etmek için kullanılırken eserin yazıldığı dönemde ceylan, dağ keçisi gibi eti yenilebilen hayvanları karşılamak için kullanıldığını ileri sürmüştür. Clauson, kelimeyi Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde açıklamış, kelimenin aslında 'yabancı dört ayaklı ev hayvanı' anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 755). Bu doğrultuda, kelimenin anlam alanındaki değişimin Kâşgarlı ve Clauson tarafından aynı şekilde değerlendirildiği görülmektedir.

(DLT 90a7) “**tigit tigin**’in çokluğu. Aslında köle adıdır; sonra da Hakaniye oğulları (Karahanlılar) için unvan olarak kullanılmıştır. Onun çokluğu, kural dışıdır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 152).

tegit (Atalay, 1985, ss. 355/I. C.), TIKIT *tegit* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 179), *tigit* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 465).

Kâşgarlı Mahmud, kelimeyi *tigin* kelimesinden /+t/ çokluk eki ile türetilmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Ona göre, kelime 'köle' anlamından sonra anlam değişimine uğramış ve unvan olarak kullanılmaya başlamıştır. Clauson, kelimenin kökeni ile ilgili Kâşgarlı Mahmud ile aynı bilgiyi aktarmış ancak kelimenin anlam alanındaki değişiklik ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (Clauson, 1972, s. 479).

2.3. Ödünçleme Kelimelerin Gösterilmesi

Eserde, ödünçleme olduğu düşünülen kelimelerle ilgili etimolojik açıklama verilirken alıntılandığı dile ve o dildeki şekle yer verilmiştir. Ayrıca, fonolojik ve morfolojik değişiklikler mevcutsa belirtilmiştir.

(DLT 26a3) “**ören** Oğuzcada her şeyin kötüsü. “Harap” anlamındaki Farsça “*vi:ra:n*” kelimesinden alındığını düşünüyorum. Oğuzlar Farslarla temasa geldikleri zaman birçok Türkçe kelimeyi unutarak yerlerine Farsçasını kullandılar. Bu da onlardan biridir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 36).

ören (Atalay, 1985, ss. 76/I. C.), 'URAN *örân* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 51), *ören* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 373).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından Farsçadan ödünçlenmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, kelimenin farklı şekillerinin diğer lehçelerde de mevcut olduğunu ve Farsça *wayrân* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 233).

(DLT 30a2) **üme** Töpüt (Tibet) dilinde anne. Arapçadan kalmış gibidir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 44).

uma (Atalay, 1985, s. 92/I. C.), 'UMA' *üme* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 59), *üme* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 535).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından Arapçadan ödünçlenmiş bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Şen, Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan bu açıklamanın, kelimenin tarihî süreci göz önünde bulundurulduğunda mümkün olamayacağını ileri sürmüştür (Şen, 2015, s. 43).

2.4. Kelimedeki Fonolojik ve Morfolojik Değişikliklerin Gösterilmesi

Eserde, madde başı olarak incelenen bazı kelimelerin etimolojik izahı yapılırken fonolojik yahut morfolojik bir değişiklik mevcutsa bu durum ayrıntılı olarak incelenmiştir. Örnek olarak:

(DLT 163b13) “(basık-) **kişi yagıka basıktı** düşman, kavim üzerine gece baskını yaptı, **basıka.r, basıkma.k**. Aslı, sin'in şeddelenmesiyle **basıktı**'dır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 265).

bassıktı (Atalay, 1985, s. 228/II. C.), BASSIQTIIY *bassıqtı* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 380), *basık-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 100).

Kâşgarlı Mahmud'a göre kelime, *bassık-* kelimesindeki /s/ sesinin tek bir ses olarak söylenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Clauson ise *basık-/bassık-* madde başı altında incelediği kelimenin *bas-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ancak *bassık-* şekline de yer vermiştir (Clauson, 1972, s. 373).

(DLT 210a11) “(bukat-) **buza.gu bukattı** buzağı, boğa oldu ve boğadan sayıldı. Aslı **buka.đtı**'dir. **buka.tu.r, bukatma.k** (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 329).

bokattı (Atalay, 1985, s. 308/C. II.), BUQATĪIY *buqattı* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 419), *buqat-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 126).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin aslının *bukad-* olduğunu belirterek kelimedeki /d/ ~ /t/ ses değişimine vurgu yapmıştır. Kelimenin kendi dönemindeki kullanımına ve daha eski şeklinin nasıl olabileceğine yer vermiştir. Clauson, *buka:t- (buka:d)* madde başı altında incelediği kelimeyi, *buka* ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, kelimedeki ses değişikliği ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (Clauson, 1972, s. 313).

(DLT 59b10) “(eştür-) **ol maña eđgü sö.z eştürdi** o, bana iyi söz işittirdi. Aslı, te'nin şeddeli olmasıyla **eştüttürdi**'dir. **eştürür, eştürme.k**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 106).

eştüttürdi (Atalay, 1985, s. 222/I. C.), 'AIŠTURDIY *eštürdi* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 118), *eštür-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 187).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin *eštüttür-* kelimesindeki çift /t/ sesinin tek söylenmesi neticesinde meydana geldiğini ileri sürmüştür. Clauson, kelimeyi *eštüttür-*

kelimesine gönderme yaparak *eşid-* ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 258).

(DLT 22b10) “(ılg) ılıg su.w ılık su. Aslı ye ile **yılıg**’dır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 30).

ılığ (Atalay, 1985, s. 64/I. C.), ’ILIG *iliγ* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 44), *ılığ* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 193).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud’a göre ilk hecedeki /y/ sesinin düşmesi neticesinde meydana gelmiştir. Clauson da kelimeyi Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde değerlendirerek *yılıg* kelimesine yönlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 136).

(DLT 204b10) “**kaça.ç** kir. Bundan **tön kaç.a.ç boldı** denir; “elbise kirlendi” demektir. Cim, kaftan dönmedir; aslı **kaka.ç**’tır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 319).

kakaç (Atalay, 1985, s. 358/I. C.), QAQAJ *qaqač* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 180), *kaçaç* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 207).

Kâşgarlı Mahmud, kelimedeki *kaçaç* < *kakaç* değişimi üzerinde durarak kelimenin *kakaç* şeklinden değiştiğini belirtmiştir. Clauson, *kaça:ç* madde başı altında incelediği kelimeyi *kaka:ç* kelimesine yönlendirmiş; *kaka:ç* kelimesini ise *kak* isminden gelişmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 590, 610).

(DLT 207a14) “(sit- ~ sid-) **er sitti** adam vb. işedi. Aslı **si.đti**’dir; benzeşmeye uğramıştır, **siğe.r, siğme.k**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 325).

sitdi (Atalay, 1985, s. 440/III. C.), SİTİY *sitti* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 413), *sit-* (*sid-*) (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 413).

Eserde, kelimedeki *sid-* ~ *sit-* ses değişimi üzerinde durulmuş ve *sid-* şeklinin *sit-* şeklinden geliştiği belirtilmiştir. Clauson, kelimeyi *sid-* madde başı altında incelemiş, Kâşgarlı Mahmud tarafından iletilen bilgiyi aktarmıştır (Clauson, 1972, s. 799).

(DLT 32b12) “**örçüg** Oğuzcada saç örgüsü. **Örgüç**’ten seslerin yer değiştirmesiyle çıkmıştır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 51).

örçük (Atalay, 1985, s. 103/I. C.), ’URKIJ *örgüč* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 60), *örçüg* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 373).

Kâşgarlı Mahmud, kelimedeki *örgüç* < *örçüg* değişimi üzerinde durarak kelimenin *örgüç* şeklinden geliştiğini belirtmiştir. Clauson da kelimeyi *örgüç* kelimesine yönlendirmiş, *örgüç* kelimesini de *ör-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Clauson, 1972, ss. 200, 223).

(DLT 62a5) “(ötrüş-) **ola.r bir birke bitig ötrüşdi** ikisi birbirlerine mektup vb. şeyleri ulaştırdılar, **ötrüşür, ötrüşme.k**. Aslı, **ötgürüşdi**’dir.

Her şeyin uygulamasında yardımlaşma ve yarışma olunca aynı fiil.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 109).

ötrüş- (Atalay, 1985, ss. 232/I. C.), 'UTRUŠDY *ötrüşti* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 123), *ötrüş-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 377).

Kelime, eserde *ötgürüş-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve /g/ sesinin düşmesine vurgu yapılmıştır. Clauson da kelimeyi Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde değerlendirerek *ötür-* fiilinden gelişen *ötgürüş-* fiilinin bir formu olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 69/b).

(DLT 290a15) “(yimle-) ol maña yimle.di o bana göz kırptı. **yimle.r, yimle.me.k.** Aslı **imle.di**'dir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 477).

'IML'DIM *imlâdim* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 146), *yimle-* (Atalay, 1985, s. 310/III. C.), *yimle-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 595).

Eserde, *yimle-* kelimesi ilk hecede /y/ türemesi neticesinde meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirilerek *imle-* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. Clauson da *yimle-* (*imle-*) madde başı altında incelediği kelimeyi, Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde değerlendirerek *imle-* kelimesine yönlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 936).

(DLT 276b14) “(tıy-) ol anı tıydı o, ona engel oldu. Aslı zel (d) ile **tıdtı**'dır; hafifletilmiştir. **tıya.r, tıyma.k.**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 455).

tıydı (Atalay, 1985, s. 244/III. C.), UL ANY AŞQA' TIYDTY *ol ani aşqa tıdtı* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 633), *tıy-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 472).

Eserde, kelimedeki /d/ > /y/ ses değişimine vurgu yapılmış ve *tıy-* şeklinin *tıd-* şeklinden geliştiği ifade edilmiştir. Clauson da kelimedeki ses değişimini Kâşgarlı Mahmud ile aynı şekilde değerlendirmiş, *tıy-* madde başında incelediği kelimeyi, *tıd-* kelimesine yönlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 567).

(DLT 276b15) “(toy-) karın toydı karın doydı. Aslı **toğtı**'dır; zel (*d*) ye'ye (y'ye) dönüşmüştür. Zikrettiğimiz kavmin lehçesi. **toya.r, toyma.k** (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 455).

toy- (Atalay, 1985, s. 244/III. C.), TUVY *tōy* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 505), *toy-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 486).

Eserde, *toy-* ~ *tod-* ses değişimi üzerinde durulmuş, *toy-* şeklinin *tod-* şeklinden geliştiği belirtilmiştir. Clauson, *to:d-* (?*d-*) madde başında incelediği kelimeyi, Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde değerlendirmiş ve kelimenin Eski Türkçeden sonraki dönemlerinde *doy-* şekline dönüştüğünü belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 451).

2.5. Kelimelerin Diğer Lehçelerdeki Kullanımına Karşılaştırmalı Olarak Yer Verilmesi

Eserde, kelimelerin bazılarının açıklaması yapılırken Yağma, Tohsı, Kıpçak, Çiğil ve Oğuz gibi diğer lehçelerdeki karşılıklarına da yer verilmiştir. Ayrıca, söz konusu lehçelerdeki kullanımlar örnek cümlelerle açıklanmıştır. Eğer varsa kullanım alanı ile ilgili de bilgi verilmiştir.

(DLT 34a12) “**andan** Oğuzcadır ve “ondan sonra” demektir. “Ondan sonra söyledim” anlamında **andan aydım** denir. Türkler, elif'le **anda** derler; “orada” demektir. Buradan, “orada idim” anlamda **men anda erdim** denir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 53).

andan (Atalay, 1985, s. 130/I. C.), 'ANDĀ'N *andan* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 67), *andan* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 72).

Eserde, kelimenin aslında Oğuzca olduğu ve kendi söylemiyle Türklerin söz konusu kelimeyi *anda* “orada” şeklinde kullandıkları belirtilmiştir. Bu noktada diğer lehçelerdeki şekillerine ve anlamlarına da yer verdiği görülmektedir. Clauson, *ol* kelimesinden /+An/ biçimbirimiyle gelişen bir yapı olarak değerlendirdiği kelimenin *anta* ile benzer kullanım alanına sahip olduğunu ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 177/b).

(DLT 19a17) **ewet** bir edattır, “evet” demektir. Üç farklı şekli de vardır. **Ewet**, Yağma, Toxsı, Kıpçak ve Oğuzlara aittir. **Emet**, **evet**, **yemet** diğer Türklerle aittir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 24).

ewet (Atalay, 1985, s. 51), 'AWAT *äwät* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 37), *ewet* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 179).

Eserde, edat olarak kullanıldığı ileri sürülen kelimenin *ewet* şeklinin Yağma, Toxsı, Kıpçak ve Oğuzlar tarafından kullanıldığı *emet*, *evet* ve *yemet* şeklinin ise diğer Türkler tarafından kullanıldığı belirtilmiştir. Clauson ise kelimeyi *yemet* kelimesine yönlendirerek ‘evet’ anlamını karşılayacak şekilde *emet* şeklinden dönüştüğünü ileri sürmüştür. Kelimenin diğer formlarının da Kâşgarlı Mahmud'da yer aldığını eklemiştir (Clauson, 1972, s. 156).

(DLT 48a11) “**it-** ~ **it-** **Teğri meniñ işim itti** Allah işimi düzeltilti. **Ol yökünç itti** denir; Oğuzcada “o namaz kıldı” demektir. Oğuzlar iyi yaptıkları her şey için **itti** derler. Türkler ise yaptıklarına **kıldı** derler. Ancak bu söz cinsî münasebet için de kullanılır. Bu yüzden, kadınlar utanmasın diye, bu kelimeyi bırakıp diğerini kullanırlar, **ite.r**, **itme.k**. Bu kelime, “başı illetli olanlar” bölümüne de girebilir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 89).

itti (Atalay, 1985, s. 171/I. C.), 'IYŦY *itti* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 95), *ët-* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 187).

Eserde, söz konusu kelimenin diğer lehçelerdeki farklı kullanım alanlarına ve anlamsal değişimlerine yer verilmiştir. Clauson kelimeyi, *ê:t-* (*ê:d-*) madde başı altında değerlendirmiş, Kâşgarlı Mahmud tarafından iletilen bilgiyi aktarmıştır (Clauson, 1972, ss. 37-38). Bu doğrultuda kelimenin diğer lehçelerdeki kullanımı ve anlamsal değişikliğine dair ilk bilgilerin Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğünde yer aldığı görülmektedir.

(DLT 103a16) “**süçig** şarabın ta kendisi. Bu kelime eşeslilerdendir. İla vadisi halkı, yani Yağma, Toxsı ve Çigil'ler şaraba **kızıl süçig** adını verirler'ki “kırmızı şarap” demektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 176).

süçik (Atalay, 1985, s. 408/I. C.), SUVJIK *süçig* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 205), *süçig* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 426).

Eserde, kelimenin ‘şarap’ anlamında olduğu ve Yağma, Toxsı ve Çigil boylarında ‘kırmızı şarap’ anlamını karşılayacak şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Clauson, kelimeyi *süçi-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, Kâşgarlı Mahmud ile benzer şekilde diğer lehçelerdeki kullanımlarına da yer vermiştir (Clauson, 1972, ss. 796-797).

2.6. Halk Etimolojisi Örnekleri

Halk etimolojisi, bilimsel bilgi eksikliği durumunda sezgilere ve dil duyularına dayanarak üretilen yanlış etimolojiler için kullanılır (Stachowski, 2011, ss. 9). Farklı bir deyişle ses veya anlam bakımından çağrışım yoluyla yapılan etimolojik açıklamalara denir. Eserde, halk etimolojisine ait bazı örnekler yer almaktadır².

(DLT 122a11) “**sıpa.kur** yem torbası. Aslı **sıp akurı**’dır; “iki yıllık atın yem yediği yer” demektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 212).

sipakur (Atalay, 1985, s. 487/I. C.), SIPA’QUR *sipāqur* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 244), *sipakur* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 408).

Kelime, Kâşgarlı Mahmud tarafından *sıp* ve *akurı* kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelmiş bir birleşik kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, Kâşgarlı Mahmud’un etimolojisinin olası olduğunu ancak Orta çağ döneminde “yemlik” için kullanılmasına rağmen aslında “ahır” veya “bölme” anlamına geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 787/a). Kelimenin kökeni ile

² Eserde yer alan halk etimolojisi ve kelime etimolojisi örnekleri, Şen tarafından hazırlanan “Divanü Lûgati’t-Türk’te Halk Etimolojisi Örnekleri” ve Canpolat tarafından hazırlanan “Kâşgarlı Mahmut ve Etimoloji” isimli çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Şen, 2015; Canpolat, 1999). Araştırmada ele alınan halk etimolojisi örnekleri söz konusu bu çalışmalarda yer almayan ve halk etimolojisi olarak kabul edilebilecek nitelikte olan örneklerdir.

ilgili kesin bir veri ileri sürmemiştir. Bu doğrultuda Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan açıklamanın halk etimolojisine yakın bir etimoloji olduğu görülmektedir.

(DLT 231a2) “**yasga.ç** hamur tahtası. Aslı **yası yığa.ç**’tır; “enli tahta” demektir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 365).

yasgaç (Atalay, 1985, s. 38/III. C.), YASΓA’J *yasγāč* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 461), *yasgaç* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 566).

Eserde kelime, *yası* ve *ıgaç* kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelmiş bir birleşik kelime olarak değerlendirilmiştir. Clauson, kelimenin *yas-* fiilinden /-gAç/ eki ile türetilmiş bir kelime olduğunu belirtmiş, Kâşgarlı Mahmud tarafından ileri sürülen etimolojinin hatalı olduğunu eklemiştir. Bu doğrultuda, söz konusu yapıya dair ileri sürülen köken açıklamasının fonolojik ve semantik olarak birbirine yakın bulunmasından dolayı halk etimolojisi örneklerinden biri olduğu görülmektedir.

(DLT 99b4) (256a16) “**tegül** Oğuzcada “böyle değil”. Aslında Argu lehçesindeki **da.g ol**’dan alınmıştır. Onların (Oğuzların) dilinde dal, te’ye; gayın, ke’fe (g)ye dönmüş ve iki elif de düşürülmüştür.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, ss. 169-170).

tegül (Atalay, 1985, s. 393/I. C.), TAKAL *tägül* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 198), *tegül* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 454).

Eserde, *tegül* kelimesi Argu lehçesinden Oğuzcaya alıntılanmış bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Kâşgarlı Mahmud’a göre, alıntılandıktan sonra kelimedeki /d/ sesi /t/’ye, /ğ/ sesi /g/’ye değişmiştir. Clauson, *tegül* (d-) madde başında incelediği kelime için Kâşgarlı Mahmud tarafından yapılan açıklamanın halk etimolojisi olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 480).

2.7. Kökeninden Emin Olunmayan Yapılar

Eserde madde başı olarak açıklanan ve Kâşgarlı Mahmud’un kökeninden emin olmadığını ve aslını bilmediğini belirttiği bazı kelimeler de bulunmaktadır. Örnek olarak:

(DLT 122a4) (DLT 261b9) “**bağram** halk arasında sevinç ve gülüşme. Bir yer çiçek ve tomurcuklarla süslenmişse oraya **bağram yi.r** denir; yani gezinti yeridir. Bunun aslının ne olduğunu bilmiyorum; çünkü bunu Farsların ağzından duydum. Ancak Oğuzlar bayram gününü **bayram** diye adlandırırılar; o da sevinç ve gezme günüdür. Onların âdeti üzere, zel harfi (đ), ye’ye dönüşmüştür. Bu, kurala göre tam da doğru bir kelimedir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 211).

badhram (Atalay, 1985, s. 176/III. C.), BADDRAM *bađram* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 243), *badram* (Mahmûd el-Kâşgarî, 2019, s. 91).

Kâşgarlı Mahmud, *bağram* kelimesini Oğuzların *bayram* olarak kullandığını ifade etmiş ve *badram* biçimini Farslardan işittiğini belirtmiştir. Clauson,

kelimenin İran kökenli olduğunu ve Farsça *badram* biçiminden geliştiğini ileri sürmüştür (Clauson, 1972, s. 308/a). Eren, kökeninin karışık olduğunu belirttiği kelimenin Eski Türkçeden itibaren görüldüğünü eklemiştir (Eren, 1999, s. 45). Argunşah ve Güner ise *bayram* kelimesinin Türkçe kökenli bir kelime olduğunu, kelimenin tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde *bayram*, *bayge*, *bayır*, *bay*, *pay* vb. biçimlerinin bulunmasından hareketle Ana Altayca ortak *bāya ‘mutluluk, neşe’ kökünden +rA-m ekleriyle türetilmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Argunşah ve Güner, 2008, s. 9). Modern etimolojik çalışmalarda kelimenin kökeni ile ilgili görüş birliği sağlanamamıştır. Bununla birlikte Kâşgarlı Mahmud’un da kelimenin kökenini bilmediğini belirttiği görülmektedir.

(DLT 116b15) “**tugra.g** meliğın mührü ve imzası. Oğuzca. Bunu Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 202).

tugrağ (Atalay, 1985, s. 462/I. C.), TUFRA’Q *toyrāq* (Dankoff ve Kelly, 1982, s. 235), *tuğrağ* (Mahmūd el-Kâşgarî, 2019, s. 491).

Kâşgarlı Mahmud, kelimenin meliğın mührü veya imzası anlamında Oğuzlar tarafından kullanıldığını, Türkler tarafından bilinmediğini ileri sürmüştür. Kökeni ile ilgili ise herhangi bir görüş ileri sürmemiştir. Clauson, kelimenin yalnızca Osmanlı döneminden itibaren *tuğra* kelimesinde yaşadığını belirtmiş, kökeni ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Sonuç

Çalışmada, Kâşgarlı Mahmud’un eserindeki 56 madde başı sözcük etimolojik yaklaşımları açısından ele alınmıştır. Söz konusu bu kelimelerin modern etimolojik sözlüklerde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu doğrultuda *aduk*, *butaklan-*; *butıklan-*, *çantur-*, *kanda*, *kasuk*, *küdez-*, *muyançılık*, *nerek*, *ötlük*, *ötün-*, *özök*, *sâwçı*, *tançadı*, *terkin*, *todurga.n*, *tokso.n*, *tüdaş*, *u.tunç*, *üçünç*, *yaku*, *keyik*, *tigıt*, *ören*, *basık-*, *eştür-*, *ılığ*, *kaça.ç*, *sit- ~ sid-*, *örçüg*, *yimle-*, *toy-*, *andan*, *ewet*, *süçig*, *ötrüş-*, *tid-* kelimelerinin Kâşgarlı’nın sözlüğü ile modern etimolojik sözlüklerde benzer şekilde açıklandığı; *kulaç*, *kurtul-*, *ögsüz*, *öñik*, *tusul-*, *tutma.ç*, *üme*, *bukat-*, *bektur*, *sıpa.kur*, *yasga.ç*, *tegül*, *ülüş* kelimelerinin farklı şekilde yorumlandığı; *angar-*, *eşle.r*, *nü*, *it- ~ it-*, *iştonlan-*, *badram*, *tugra.g* kelimelerinin ise kökeni ile ilgili görüşün belirsiz kaldığı tespit edilmiştir (bk. Tablo 1). Kâşgarlı Mahmud’un etimolojik yaklaşımları ile ilgili elde edilen veriler şu şekildedir:

Eserde, bazı biçimbirimlerden türetilen yapıların kökenine yer verilirken söz konusu biçimbirimin anlamsal olarak görevine ve bu biçimbirimle türetilmiş diğer yapılara yer verilmiştir. Bu noktada, *tüdaş* kelimesinin kökeni açıklanırken /+DAŞ/ biçimbirimi; *üçünç* kelimesinin kökeni açıklanırken ise /+nç/ biçimbirimi ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Söz konusu biçimbirimlerden türetilen diğer kelimelere de yer verilmiştir.

Tarihî süreç içerisinde bazı kelimelerin anlam alanında da değişiklikler meydana gelmektedir. Eserde, söz konusu bu yapılar ve anlamsal değişimleri de incelenmiştir. Örneğin *keyik* kelimesinin herhangi bir şeyin vahşisini ifade etmek anlamında iken zamanla yabani hayvanı ifade etmek için kullanıldığı belirtilmiş ve bu hâliyle anlam daralmasına dikkat çekilmiştir. Yine *tigit* kelimesinin *tigin* kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığı, aslının 'köle' anlamında olduğu Hakaniye lehçesinde bu yapının kural dışı olarak ünvan olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Eser, kelimelerin kendi dönemi içerisinde diğer lehçelerdeki kullanımına karşılaştırmalı olarak yer vermesi açısından da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu noktada kelimelerin Yağma, Tohsı, Kıpçak, Çiğil ve Oğuz lehçelerindeki karşılıklarına yer verilmiştir. *Andan*, *ewet*, *it-* ~ *it-*, *süçig* kelimeleri bunlardan bazılarıdır.

Eserde yer verilen köken izahlarından bazılarını halk etimoloji örneği olarak değerlendirmek de mümkündür. Bazı kelimelerin fonolojik, morfolojik veya semantik olarak birbirine yakıştırılması neticesinde ileri sürülen halk etimolojisi örneklerine eserdeki; *bektur*, *spa.kur*, *iştonlan-*, *yasga.ç*, *teğül* kelimeleri örnek gösterilebilir.

Etimolojik açıklamaların geçerliliği için önemli bir kısım da kelimelerdeki morfolojik ve fonolojik değişikliklerin belirlenmesidir. Eserdeki *basık-*, *bukat-*, *eştür-*, *ılıg*, *kaça.ç*, *ötrüş-*, *sit-* ~ *sid-*, *örçüg*, *yimle-*, *tıy-*, *toy-*, *ülüş* kelimelerinde yer alan fonolojik ve morfolojik değişimler kendi dönemi içerisinde ayrıntılı olarak verilmiştir. Söz konusu bu açıklamaların modern etimolojik sözlüklerde de benzer şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Kâşgarlı'nın bazı etimolojik açıklamalarında, Arap dilbilgisi kurallarını göz önünde bulundurduğu görülmüştür.

Kâşgarlı Mahmud, kökeninden emin olmadığı yapıları da belirtmiştir. Bu noktada *badram* ve *tugra.g* kelimelerine baktığımızda bu kelimelerle ilgili bazı bilgiler verildiği ancak kökeni ile ilgili kesin bir veri sunulmadığını görmekteyiz.

Çalışmada, Kâşgarlı Mahmud tarafından hazırlanan *Divânu Lügâti't-Türk* isimli sözlükte madde başı olarak incelenen 56 kelimedede sunulan etimolojik açıklamalar incelenmiştir. Bu açıklamaların modern etimolojik sözlüklerde nasıl ele alındığı ve Kâşgarlı Mahmud'un yaptığı etimolojik açıklamaların modern etimolojik sözlüklerde nasıl karşılandığı tartışılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle söz konusu eserin Türk dilinin ilk ansiklopedik nitelikli sözlüğü olmasının yanı sıra ilk etimolojik bilgilerin yer aldığı bir kaynak eser olduğu görülmüştür.

Tablo 1. DLT ve EDPT’de Yapılan Etimolojik Açıklamaların Karşılaştırılması

Kelime	Uyumlu	Uyumsuz	Belirsiz	Kelime	Uyumlu	Uyumsuz	Belirsiz
<i>aduk</i>	✓			<i>u.tunç</i>	✓		
<i>angar-</i>			✓	<i>üçünç</i>	✓		
<i>butaklan; butuklan-</i>	✓			<i>yaku</i>	✓		
<i>çantur-</i>	✓			<i>keyik</i>	✓		
<i>eşle.r</i>			✓	<i>tiğit</i>	✓		
<i>kanda</i>	✓			<i>ören</i>	✓		
<i>kasuk</i>	✓			<i>üme</i>		✓	
<i>kulaç</i>		✓		<i>basık-</i>	✓		
<i>kurtul-</i>		✓		<i>bukat-</i>		✓	
<i>küdez-</i>	✓			<i>eştür-</i>	✓		
<i>muyançılık</i>	✓			<i>ılığ</i>	✓		
<i>nerek</i>	✓			<i>kaça.ç</i>	✓		
<i>nü</i>			✓	<i>sit- sid-</i>	~ ✓		
<i>ögsüz</i>		✓		<i>örçüg</i>	✓		
<i>öñik</i>		✓		<i>yimle-</i>	✓		
<i>ötlük</i>	✓			<i>toy-</i>	✓		
<i>ötün-</i>	✓			<i>andan</i>	✓		
<i>özök</i>	✓			<i>ewet</i>	✓		
<i>sāwçı</i>	✓			<i>it- ~ it-</i>			✓
<i>tañçadı</i>	✓			<i>süçig</i>	✓		
<i>terkin</i>	✓			<i>bektur</i>		✓	
<i>todurga.n</i>	✓			<i>sıpa.kur</i>		✓	
<i>tokso.n</i>	✓			<i>iştonlan-</i>			✓
<i>tusul-</i>		✓		<i>yasga.ç</i>		✓	
<i>tutma.ç</i>		✓		<i>badram</i>			✓
<i>tūdaş</i>	✓			<i>tugra.g</i>			✓
<i>tegül</i>		✓		<i>ötrüş-</i>	✓		
<i>tūd-</i>	✓			<i>ülüş</i>		✓	

Kısaltmalar

DLT *Dîvânü Lügâti't-Türk*

EDPT *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Clauson, 1972)

TDK Türk Dil Kurumu

Kaynakça

- Abaev, V. I. (1977). Die Prinzipien etymologischer Forschung. R. Schmitt Ed., *Etymologie* içinde (ss. 177-199). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2008). Divanü Lügati't-Türk'te Geçen badram ~ bayram Kelimesinin Etimolojisi Üzerine. *Uluslararası Doğumunun 1000. Yıldönümünde Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati't-Türk Bilgi Şöleni, 24-27 Kasım 2008* içinde (ss. 1-9).
- Atalay, B. (1985-1986). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I-IV*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bello, D. (2007). *Forgotten Paths: Etymology and the Allegorical Mindset*. The Catholic University of America Press.
- Blum, A. (2007). *Etymologische Erklärungen in alfonsinischen Texten*. Max Niemeyer Verlag.
- Bussmann, H. (2008). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Alfred Kröner Verlag.
- Canpolat, M. (1999). Kâşgarlı Mahmut ve Etimoloji. *Dîvânü Lügati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri, 7-8 Mayıs 1999* içinde (ss. 19-29). Türk Dil Kurumu-TÜRKSOY.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford Press.
- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1982-1985). *Conpendium of the Turkic Dialects (Dîwân Luḡāt al-Turk Maḥmūd al-Kâşgarî)*. Harvard University Printing Office.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen. Band I-IV*. Franz Steiner.
- Egwebay, A. K. (1997-1998). *Mahmut Kaşkariy - Türk Sözdigi I-III*.
- Ercilasun, A B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lügâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Harrassowitz.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Karahan, A. (2009). İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânü Lügâti't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), 650-691.
- Kaya, C. (2020). Köktürkçe İsi/İşi ~ Kisi/Kişi Üzerine. *Belgü*, 5, 19-26.
- Killi, G. (2008). Türk Diyalektoloji Araştırmalarının Eşsiz Kaynağı: Dîvânü Lügâti't-Türk. F. S. Barutçu Özönder (Ed.), *Kâşgarlı Mahmud Kitabı* içinde (ss. 375-406).
- Mahmūd el-Kâşgarî. (2019). *Dîvânü Lügâti't-Türk* (M. S. Kaçalın, Çev.; M. Ölmez, Haz.). Kabalıcı Yayınları.

- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1: a-agrıg*. Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien -Neubearbeitung- 1. Verben. Band 1: ab-üzüglä-*. Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien-Neubearbeitung-II. Nomina-Pronomina-Partikeln Band 1: a-asvık*. Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 2: aş-üzük* (Neubearbeitung). Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2019). Tekrar Eski Türkçe bağ Eşi. G. Aris (Çev.), *International Journal of Old Uyghur Studies*, 1(1), 89-94.
- Röhrborn, K. (2023). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien-I. Verben Band 3: odgur-üzüş-*. Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. ve Özertural, Z. (2020). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I. Verben Band 2: edäd- - izte-*. Franz Steiner Verlag.
- Sanders, W. (1977). Grundzüge und Wandlungen der Etymologie. R. Schmitt (Ed.), *Etymologie* içinde (ss. 7-49). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schmitt, R. (1977). Einleitung. R. Schmitt (Ed.), *Etymologie* içinde (ss. 1-6). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şen, S. (2015). Divanü Lûgati't-Türk'te Halk Etimolojisi Örnekleri. A. Buran, E. Alkaya, F. Özek ve S. K. Yalçın (Ed.), *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt* içinde (ss. 41-52). Elazığ.
- Wartburg, W. (1977). Grundfragen der etymologischen Forschung. R. Schmitt (Ed.), *Etymologie* içinde (ss. 135-155). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch Des Altuigurischen: Altuigurisch - Deutsch - Türkisch*. Universitätsverlag Göttingen.
- Wilkens, J. (2023). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien-III. Fremdelemente band 2: bodivan-çigžin*. Franz Steiner Verlag.